

УДК 336.22: 631.155

О. М. Могильний,
д. е. н., професор, ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

Т. П. Юрій,
к. е. н., асистент кафедри маркетингу, інновацій та регіонального розвитку,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1444-4361>

О. Ю. Грищенко,
зав. сектором інформаційного забезпечення досліджень,
ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.18.4

СИРОВИННА СОЄВО-РІПАКОВА ПАСТКА: СТАН РИНКУ, НАСЛІДКИ ЕКСПОРТУ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ВИХІД ІЗ СИТУАЦІЇ

O. Mogylnyi,
Doctor of Economic Sciences, Professor, NSC "Institute of Agrarian Economics"
T. Yurii,
PhD in Economics, Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych
O. Gryschenko,
Head of the Sector of Research Information Support, NSC "Institute of Agrarian Economics"

RAW SOYBEAN-RAPESE TRAP: MARKET STATE, EXPORT IMPACTS AND INNOVATIVE SOLUTIONS

У статті досліджено генезу й еволюцію доктрини *laissez faire*, або політику державного невтручання в економіку вільного ринку. Здійснено оцінювання здобутків і переваг від можливого застосування 10% експортного мита на соєві боби і насіння ріпаку для компаній, які безпосередньо не займаються виробництвом цих культур. Висвітлено динаміку основних показників виробництва, ефективності, обсягів експорту сої і ріпаку та продуктів їх переробки. Доведено, що закупівельні ціни підприємств для перероби всередині країни й на експорт мають тісну кореляцію, а якщо й відхилялися з пониженням, то не критично, а з уведенням в експлуатацію нових потужностей можуть навіть зрости. Запропоновано низку стимулюючих заходів, спрямованих на розвиток переробної індустрії. Концептуалізовано соціально-економічні наслідки від ще глибшого затягування аграрного сектора в сировинну пастку та перспектив стратегічного розвитку країни в цілому.

The purpose of the study is to assess the gains and losses from the possible application of a 10% duty on the export of soybeans and rapeseed for traders who are not directly involved in the cultivation of these crops, and to develop proposals on how to protect the agricultural sector from further slipping into the raw material trap. The relevance of the topic of the article is due to the dominance of raw soybean and rapeseed exports, which has negative sectoral and general economic consequences, which were especially exacerbated in war conditions, underutilization of processing enterprises, shadow commodity and monetary schemes, negative foreign trade balance, etc. The theoretical and methodological basis for the

research was general scientific and economic methods of understanding phenomena and processes in the oilseed market. Among them are monographic, institutional, comparative and economic and statistical analysis, normative and positive approaches, graphic and abstract-logical tools, etc. As a result, a number of measures aimed at streamlining the interests of the state, processing enterprises and trading structures were developed. The dynamics of the main indicators of production, efficiency and export volumes of the specified crops and products of their processing were highlighted. It was proved that the purchase prices of enterprises for processing soybeans and rapeseed within the country and for export are closely correlated with each other, and the existing deviations are not critical for producers. A number of measures aimed at processing soybeans and rapeseed within the country were proposed. The long-term socio-economic consequences of preserving the raw material trap for the agricultural sector and the development prospects of the country as a whole are formulated. The practical value of the study is due to the possible use of its results when developing regulatory legal acts on the implementation of the European Union *acquis* in terms of extending value-added chains and increasing the competitiveness of small and medium-sized farms in the post-war period.

Ключові слова: laissez faire, митно-тарифне регулювання, сировинна пастка, ринок олійних культур, експортно-імпортні операції, малі й середні підприємства, аграрний трейдинг.

Key words: laissez faire, customs and tariff regulation, raw material trap, oilseed market, export-import operations, small and medium-sized enterprises, agricultural trading.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За роки повномасштабної війни росії проти України аграрії демонструють неабияку стійкість і мужність, виконуючи свій громадянський обов'язок щодо продовольчої безпеки, допомоги військовим, наповнюючи державний і місцевий бюджети й страхові фонди, стабілізуючи соціально-економічну ситуацію в громадах. Проте російська військова агресія загострила потребу в завершенні задованих структурних реформ в аграрному секторі. На державному рівні відбулося усвідомлення реалій про те, що домінування сировини в експорті продукції сільського господарства в умовах турбулентності зовнішніх агропродовольчих ринків, поглиблення євроінтеграції та глобальних викликів і загроз може назавжди законсервувати статус України як сировинного донора розвинених країн.

Згідно з інвестиційними проєктами з питань відновлення України, представленими урядовцями в Лугано (липень 2022 р.), Берліні (жовтень 2022 р.), Лондоні (червень 2023 р.) і Римі (липень 2025 р.), сільське господарство та харчова індустрія мають стати рушіями повоєнної реновації національної економіки. Стратегією розвитку сільського господарства і сільських територій до 2030 року, схваленої розпорядженням Уряду від 15.11.2024 № 1163 [13] визначається, що: "Для підвищення конкурентоспро-

можності вітчизняного агропромислового комплексу постає необхідність переходу аграрного сектору від експорту сировини до її максимально глибокої переробки на місцях (завдання № 1 стратегічної цілі № 6). Це значний крок вперед в державницькій позиції, оскільки до війни в програмах урядів і провідних політичних партій виголошувалися гасла на кшталт: "зерно — це українська нафта та газ"; "національний аграрний сектор претендує на глобальне лідерство"; "Україна здатна прогодувати не менше 500 млн осіб і сприяти розв'язанню продовольчої проблеми постійно зростаючого населення світу" тощо. Погоджуємося, що це не ті здобутки, якими маємо величатися.

Водночас не може залишати без реагування надмірний оптимізм, з яким очільники Мін агрополітики неодноразово заявляли, що Україна вже подолала критичну межу недовіри до винятково сировинної економіки й опанувала модель продовольчого розвитку [22]. На нашу думку, для країни, в якій аграрна сировина традиційно становить 80% всього агропродовольчого експорту, потрібні роки цілеспрямованого державно-приватного партнерства, значні інвестиції, в т. ч. для приведення продукції у відповідність до стандартів якості й безпечності країн-імпортерів та сприятлива кон'юнктура щодо конкурентоспроможності українського продовольства для подолання так званого ресурсного прокляття.

Одностороння відкритість внутрішнього продовольчого ринку (як плата за визнання держави з ринковою економікою, за членство в СОТ та Угоду про асоціацію з ЄС) для імпорту готової продукції призвели до структурного і технологічного реверсу від індустріально-аграрної економіки дореформеного періоду до аграрно-індустріальної рентної моделі із хижацькою експлуатацією природних ресурсів вітчизняними й іноземними компаніями. Нині Україна стала чи не найбільшим експортером аграрної продукції до держав-членів ЄС. Проте додана вартість експортованих товарів є нижчою, ніж у продукції, яку раніше експортували до Співдружності незалежних держав (СНД). За даними Держстату України [3], частка доданої вартості переробної промисловості у ВВП України знизилася з 18% у 2007 р. до 11,4% у 2021-му і до 10% у 2024 році. За визначенням ОЕСР, оптимальний рівень цього показника має бути удвічі більший. Довідково: у 2021 р. в країнах Центральної та Східної Європи частка переробної промисловості становила від 17 до 21% (Чехія — 21%, Словаччина — 20,3%, Польща — 17,5%). За вказаний період поглибилися секторальні та міжгалузеві дисбаланси. Починаючи з 2010 року щорічні темпи приросту обсягів сільськогосподарського виробництва перевищували аналогічний показник харчової промисловості. А це потягло до зниження ефективності, зменшення ВВП, мінусове зовнішньоторговельне сальдо, недонадходження коштів до бюджетів усіх рівнів, скорочення кваліфікованих робочих місць з гідними умовами й оплатою праці, структурне безробіття, трудова еміграція, погіршення показників продовольчого самозабезпечення населення тощо.

Сповзання в сировинну пастку аграрного сектора започатковано з 2000-х тис. років, коли розпочалася агресивна агрохолдингізація сільського господарства й поява різного роду посередників між виробниками й кінцевими споживачами. Нині зернові трейдери в т. ч. міжнародні, наростили логістичні потужності, мають налагоджені маршрути й тривалі ділові зв'язки із зарубіжними партнерами. Проте ці важливі здобутки проявляються також зворотним боком медалі, оскільки вони накопичили ресурси для корпоративного впливу на прийняття регуляторних рішень центральними органами влади, мають своїх лобістів на місцях і без спротиву не поділяться сировинною рентою, яку отримують з експорту високомаржинальних культур. Підтвердженням цієї тези стала їхня реакція на урядовий законопроект

№ 13157 від 07.04.2025 [11], яким тимчасово запроваджується 10% мито на експорт соєвих бобів і насіння ріпаку для компаній, які не є їх виробниками, тобто для трейдерів аграрного ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади ринку олійних культур, особливості його розвитку в Україні, досвід державного регулювання ринку соєвих бобів і насіння ріпаку, а також соціально-економічні наслідки від домінування сировинної структури експорту аграрного сектора достатньо широко висвітлено в численних наукових працях. Серед них, зокрема, й такі відомі автори: Володін С. А. [1], Гайдуцький П. І. [2], Калінчик М. В., Ільчук М. М., Новосельцева А. М. [4], Лупенко Ю. О., Нечипоренко О. М., Грищенко О. Ю. [10], Степасюк Л., Степасюк М. [18], Тулуш Л. Д., Грищенко Д. Ю. [21], Чехова І. В. [23] та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених аналізу ринку олійних культур, проблемам конфлікту інтересів переробних підприємств з експортерами та регуляторному впливу держави на його стабілізацію, на нашу думку, ще недостатньо висвітлено довготривалі соціально-економічні наслідки сировинної пастки для національної економіки в цілому.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Здійснити узагальнення здобутків і втрат від можливого застосування 10% мита на експорт соєвих бобів і насіння ріпаку для трейдерів, які безпосередньо не вирощують ці культури, та опрацювати пропозиції з питань забезпечення аграрного сектора й економіки в цілому від подальшого сповзання в сировинну пастку.

Виклад основних результатів дослідження. Генеза й еволюція доктрини *laissez faire*, або політики державного невтручання в економіку вільного ринку. У Франції XVIII ст. поборники свободи без обмежень наполягали на функціонуванні економіки з нерегульованим ринком. На їх переконання, для цього необхідно скасувати всі закони, що перешкоджають підприємливим людям мати перевагу над менш заповзятливими й енергійними конкурентами, що, у свою чергу, обмежує вільний рух ресурсів, товарів і людей. Така позиція стала предтечею теорії лібертаризму, яка у всіх вроджених ва-

дах ринку (циклічність, інфляція, безробіття та ін.) звинувачує інститут державне втручання. За різними джерелами, виникнення максими *laisser faire* пов'язують із листування купця Лежанра із Кольбером наприкінці XVII століття. На його запитання: "Що треба зробити, аби вам допомогти?", Лежанр отримав відповідь: "*Nous laisser faire*" (дозвольте нам діяти). Проте першим автором, який використовував цей термін в контексті політики державного регулювання ринку, вважають маркіза д'Арженсона. Він був прихильником концепції мінімалістського врядування, що повністю звільняє торгівлю від контролю з боку держави, і вважав, що сфера управління має бути якомога меншою. Пізніше формулу *laisser faire* використовували в своїх працях фізіократи де Горні і Квесені, хоча змістовно ця школа обстоювала гармонію соціальних та індивідуальних інтересів, досягти яких без участі держави нереально [6, с. 747—748].

У творах Адама Сміта, Давида Рікардо і Томаса Мальтуса самого терміну "*laisser faire*" не знайдемо, однак в умовах того часу вони були прибічниками вільної торгівлі та критиками будь-яких обмежень щодо руху факторів виробництва, покладаючись на регуляторну функцію "непомітної руки ринку". В Англії широко вживаним цей термін став завдяки "Підручнику з політичної економії (1798 р.) Джерама Бентама — ідеолога лібералізму, в якому, зокрема стверджувалося: "Загальне правило полягає в тому, що уряд нічого не повинен робити, навіть і намагатися; гаслом або паролем уряду у цих випадках має бути — будь стриманим..." [6, с. 749].

Вплив Манчестерської школи й послідовників утилітаризму Бентама закріпили принцип *laisser faire* як мейнстрім ортодоксальної політичної економії. Проте оптимістичний зміст цієї доктрини останньої половини XVIII — першої половини XIX ст. трансформувався у песимістичний наратив. Підтвердженням цієї зміни послужила вступна лекція Кернса до курсу "Політична економія і *Laisser— faire*", яку він прочитав у Лондонському університетському коледжі в 1870 році. "Максима *laisser-faire*, заявив він, не має жодної наукової підстави, а в найкращому випадку є простим і зручним практичним правилом" [6, с. 750]. Розмірковуючи в цьому руслі економічної течії Джон Кейнс вважав, що за умов *laisser faire* прибуток дістається індивідові, який завдяки збігові обставин знаходиться в належному місці і в належний час. Звідси "...одна з найсильніших людських спонук, а саме, любов до грошей, зводиться до

завдання розподілу економічних ресурсів у такий спосіб, що за рахунком найліпше примножує багатство" [6, с. 751].

Людвіг Фон Мізес, один з фундаторів ліберальної традиції політичного мислення і послідовний захисник вільного ринку, оцінюючи пануючі настрої того часу, відзначає, що в умовах активної регуляторної політики держави в сфері економіки формула *laisser faire* втрачає свій сенс: "Зараз громадська думка вважає її виявом як моральної розбещеності, так і крайнього невігластва <...> Стверджується, що нібито вислів *laisser faire* насправді означає: нехай і далі існує зло, не намагайтеся зробити долю людства кращою шляхом свідомих дій" [7, с. 759]. Навіть тоді, коли провали державного регулювання стають тягарем для добути суспільства, його прихильники стверджують, що це наслідки хибної реалізації державної політики й не можуть бути підставою для сумнівів у її доцільності. Людвіг Фон Мізес, будучи прихильником вільноринкових порядків, не погоджувався з такою позицією, оскільки вона обмежує права індивідів на особистий вибір поведінки й самостійності в економічних відносинах. *Laisser faire*, на його переконання, означає: "Нехай звичайна людина сама робить свій вибір і діє на власний розсуд" [7, с. 761].

Повертаючись до предмету нашого дослідження, питання полягає не в тому: втручатися в ринок бобів сої і насіння ріпаку, чи не втручатися, а яким чином відрегулювати конфліктуючі інтереси бізнесу й держави, що за самим визначенням має дбати про суспільне благо. На нашу думку, в умовах тривалої Вітчизняної війни проти рф експортне мито — це адекватна відповідь на сировинну пастку за браком ліпшої. На додачу вважаємо за доцільне нагадати: ще засновники натуральної філософії розуміли важливість системних функцій якомога більшого поділу праці в економічних системах. Спрощено описати цей феномен сучасними термінами можна так: чим глибший його рівень, тим більше створюється робочих місць і доданої вартості й багатша країна. В умовах глобалізації факторів виробництва мультиплікаційний ефект масштабується завдяки взаємодії ринкових контрагентів, доступу до ресурсів і ринків збуту агропродовольчих товарів.

Ретроспектива митно-тарифного регулювання аграрного ринку. Україна нагромадила як позитивний, так і негативний регуляторний досвід в агропродовольчому секторі. Мається на увазі застосування в травні 1996 року експортного мита: а) на шкури великої рогатої

худоби у розмірі 30% митної вартості, але не менше 400 євро/шт.; б) на шкури свиней — 27%, але не менше 170 євро/шт.; в) на молодняк великої рогатої худоби вагою понад 350 кг у розмірі 75%, але не менше 1500 євро/т; г) на ялові корови, бики і воли — 55%, але не менше 540 євро/т; д) вівці живі — 50%, але не менше 390 євро/тонну. При цьому дозволявся безмитний експорт підприємствам, якщо худоба і шкірсировина були власного виробництва. Нині ці експортні мита не застосовуються, але в той час вони мали значний ефект у захисті внутрішнього ринку та призупинення падіння поголів'я худоби [2, с. 352].

Згодом реальною загрозою для оліє-жирової галузі став експорт насіння соняшнику. Наприклад, у 1998/99 МР 40% цієї культури вивозили на зовнішні ринки. Хоча вітчизняні підприємства були завантажені лише на третину своїх потужностей. Для стимулювання внутрішньої переробки було встановлено мито на рівні 23%, яке діяло більше 10 років (зниження із липня 2011 р. — до 17%, після вступу України до СОТ (2008 р.) та щороку на в. п. — до 10%). Як результат, валове виробництво насіння соняшнику зросло в 6 разів, у т. ч. вдвічі за рахунок підвищення урожайності, рентабельність вирощування культури подвоїлася. Обсяги експорту насіння соняшнику знизилися в 23 рази, а до валового виробництва — у 130 разів. Потужності підприємств оліє-жирової промисловості зросли у 8 разів, обсяги переробки — в 15, а експорту — в 7 разів [2, с. 353]. У 2024 р. експорт соняшникової олії досяг понад 5 млрд дол. США, або 20% до підсумків товарної групи 1-24 УКТ ЗЕД. Навіть в умовах війни, Україна втримує лідируючі позиції експортера на світових ринках. Здебільшого це продукт не кінцевого споживання, бо олія продається великими ємностями, а далі фасується зарубіжними компаніями і доставляється на полиці супермаркетів під своїми торговими марками.

Щодо бобів сої і насіння ріпаку соціально-економічна ситуація радикально інакша порівняно з 2000 роком. Україна четвертий рік введе широкомасштабну війну на виснаження з ворогом, економіка якого в рази більша за нашу. Уряд вишукує додаткові резерви для підтримання Збройних Сил України (через спеціально створений фонд), збалансування бюджету, зменшення від'ємного зовнішньоторговельного сальдо тощо. Аргументи, що наведені ініціаторами урядового законопроекту і аграрних організацій, які заявили "категоричний протест" проти застосування 10% мита на експорт бобів сої і насіння ріпаку, ви-

магаючи від Президента України застосувати право вето, ми вважаємо достатньо вагомими (табл. 1). Можна припустити, що це гра нульовою сумою (zero-sum game), коли здобутки держави еквівалентні втратам певної частини бізнесу, тому чиста зміна доходів чи вигід дорівнює нулю. Це як загальний закон збереження енергії, що переходить з одних видів в інші та з одного місця в інше в рівних кількостях.

Проте є одне, на нашу думку, суттєве застереження. Нульовий результат можливий лише в межах соєво-ріпакового сегменту аграрного ринку та його ключових контрагентів. Як тільки ми виходимо (умовно) за цей сегмент переплетіння конфліктуючих інтересів і розмірковуємо про стратегії виживання держави в умовах тривалої війни й необхідності повоевного реконструктивного відновлення, виникають додаткові чинники, що схиляють нас до важливості підписання законопроекту Президентом України. Чому? Розглянемо далі. Зауважимо, що прийняття законопроекту після посівної кампанії та порушення регламенту під час його голосування у Верховній Раді України нами упускається попри всю важливість дотримання узгоджених правил.

Громадські організації аграрної сфери серед низки аргументів щодо необхідності застосування Президентом України права вето на законопроект також посиляються на "соєво-ріпаківські правки", що скасували відшкодування ПДВ при експорті бобів сої і насіння ріпаку для компаній, які не були безпосередніми виробниками цих культур. Такий захід призвів до скорочення площ під соєю за 2017—2021 рр. на 34% (із 1,99 до 1,3 млн га). Проте площі посіву під ріпаком за цей же період зросли майже на 29% (із 780,5 до 1005,8 тис. га). Один і той же фіскальний інструмент щодо обсягів виробництва сої був стримуючим чинником, а щодо ріпаку, навпаки, стимулював аграріїв до розширення площ посіву.

За даними Держстату України, останні три роки практично всі ключові показники виробництва й експорту сої і ріпаку мали позитивну динаміку (табл. 2). Хоча за 2010—2024 рр. ринок був нестабільним, оскільки орієнтувався на потреби в сировині закордонних переробників. Але з однією особливістю, до 2010 р. майже всі посівні площі ріпаку (93,3%) належали фермерам і господарства населення. У подальшому їх частка вирівнялася майже до таких же значень як і сої — від 21,1% (2015) до 26,5% (2021). За всю історію вирощування цих культу 2024 рік став рекордним. Соя вирощувалася на площі 2720 тис. га і валовим збором 6635 тис. т, що

Таблиця 1. Порівняння аргументів урядового законопроекту №13157 від 07.04.2025 р. про внесення змін до Податкового кодексу України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення" і доводів аграрних організацій щодо застосування до нього вето Президента України

Переваги від прийняття законопроекту щодо тимчасового запровадження 10% мита на експорт сої і ріпаку для компаній, які не є їх виробниками	Негативні наслідки від прийняття законопроекту з точки зору організацій аграрної сфери* – ініціаторів застосування вето Президента України
Обмежуватиме вивезення сировини та стимулюватиме завершення будівництва заводів для її переробки в Україні, адже нинішні потужності недовантажені на 35% (довідково: Укроліяпром оцінює потужність підприємств у 2024/ 25 МР з переробки соєвих бобів у 5 млн т. насіння ріпаку – 2,7 млн т, або 75% від очікуваного урожаю); у цьому ж маркетинговому періоді заводи переробили 2,3 млн т сої, а експортовано – 3,8 млн т, або в 1,6 раза більше, ріпаку 0,5 млн т і 3,2 млн т відповідно, що більше в 6,4 раза. Якби 7 (3,8+3,2) млн т були перероблені в Україні, можна було б отримати до ВВП не менше 420 млн дол. США.	Переробні заводи неавантажені не через брак сировини, а через небажання платити за неї конкурентну ціну; тимчасове збагачення переробників за рахунок падіння закупівельних цін на сировину; відбудеться переорієнтація аграріїв на інші культури, що призведе до зменшення в сівозмінах зерно-бобових; це спроба обкласти виробників податком за інвестиційні провали інших учасників ринку (довідково: очікується в 2025/26 МР введення в експлуатацію майже 3 млн т потужностей з переробки олійної сировини).
Отримаємо щорічно додатково 7,3 млрд грн доходів у державний бюджет на фінансування ЗСУ, 238 млн дол. США валютних надходжень; буде створено тисячі нових робочих місць.	Виникнення дефіциту сировини для переробної галузі та загальних втрат країни від 400 до 700 млн дол. США щорічно; це протекціонізм у формі прихованої дотації переробників за рахунок інших учасників ринку.
Профільний Комітет ВРУ «...визнав його положення такими, що регулюються законодавством країн-членів ЄС та не підпадають під дію міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції»; на вимогу ЄС, Україна не дозволяє експорту ріпаку до Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії та Болгарії.	Суперечить ст. 31 Угоди про асоціацію з ЄС і може стати підставою для запровадження дзеркальних мит (підтвержено Головним юридичним управлінням Апарату Верховної Ради України); репутаційні наслідки можуть ускладнити подальші переговори про євроінтеграцію та отримання підтримки, буде втрачено основні експортні ринки.
За даними Держстату України, частка ферм і господарств населення у посівних площах сої коливалася в діапазоні від 33,1(2021) до 20% (2010), а ріпаку від 26,5 (2021) до 21,1% (2015).	Більше 75% посівних площ сої і ріпаку обробляють малі й середні підприємства, але не мають ринкової інфраструктури для самостійного формування експортних партій, тому реалізують врожай через трейдерів або агрохолдинги.
ЄС, як основний імпортер, двічі заробляє на українських фермерах: перший раз – на митах і квотах, другий – на переробці сировини; разом з експортом сировини експортуємо робочі місця і додану вартість, втрачаючи інвестиції й можливість досягти еквівалентних відносин у міжнародному поділі праці; отримують зиск від виробництва сої і ріпаку малі й середні господарства, у них з'явиться вибір щодо каналів реалізації.	Експортуватимуть без мита сою і ріпак лише великі агрохолдинги, а малі й середні виробники зазнаватимуть збитків, а це скорочення робочих місць та доходів, зменшення податків до місцевих бюджетів і падіння рівня життя на селі; призведе до зниження вартості земельних ділянок, зменшення орендної плати їхнім власникам і скорочення робочих місць.
Запровадження мита дозволить наростити експорт продукції переробки: ріпакової олії – у 4 рази, ріпакового шроту – в 3 рази, соєвого шроту – майже вдвічі, соєвої олії – на 50%; зміни законодавства ЄС щодо ринку біодизеля (з 01.01.2026) та виведення з ринку пальмової олії, можуть значно збільшити попит на ріпакову олію.	Підриває експортний потенціал аграрного сектора, створює додаткове навантаження на бізнес та знижує конкурентоспроможність української продукції; на агрохолдинги припадає основна частина виробництва й експорту сої і ріпаку. Звідси не має підстав для очікуваного суттєвого перерозподілу поставок врожаїв на переробку.
Отримані прибутки аграрії можуть спрямувати на розвиток тваринництва, наростивши попит на продукти переробки сої і ріпаку; розвиток біоенергетики також збільшить попит внутрішнього ринку; у 2023/2024 рр., із майже 50% обсягів неповернення валютної виручки, 800 млн дол. США припадало на олійні культури, в т. ч. 341 млн за обладнанням із соєю фіктивних компаній, що придбали її у малих і середніх виробників за готівку.	Через низький попит на продукти переробки олійних культур (10%), шрот та олія також продаватимуться на зовнішні ринки як сировина; витрати на їх логістику і маркетинг потребують більше витрат, ніж отримаємо додаткових надходжень; перешкоджання офіційному експорту супроводжуватиметься розвитком тіньових товарно-грошових схем.

*Аграрний союз України, Асоціація фермерів та приватних землевласників України, Всеукраїнська аграрна рада, Українська зернова асоціація, Українська бобово-соєва асоціація та Насіннева асоціація України.

Джерело: сформовано на основі [5]; [8]; [19]; [25];

Таблиця 2. Посівні площі, урожай сої та ріпаку озимого і кользи в господарствах усіх категорій та експорт сировини й продуктів переробки за 2010–2024 рр.

	2010	2015	2020	2021	2022	2024
Посівні площі в господарствах усіх категорій, тис. га						
Соеві боби	1076	2158,1	1351	1310,8	1558,9	2720,2
Індекс, рік до року (до 2000)	>16,6 раза	200,6	62,6	97,0	118,9	174,5
Частка ферм і ГН*, %	20,0	25,4	33,1	33,1	29,4	28,8
Насіння ріпаку	907,4	682,4	1126,6	1005,8	1185,7	1250,7
Індекс, рік до року (до 2000)	423,4	75,2	165,1	89,3	117,9	105,5
Частка ферм і ГН, %	93,3	21,1	24,0	26,5	25,5	24,5
Валові збори, тис. т						
Соеві боби	1680,0	3930,6	2797,7	3493,2	3443,8	6635,2
Індекс, рік до року (до 2000)	>26,2 раза	234,0	71,2	124,9	98,6	192,7
Частка ферм і ГН, %	18,2	22,7	27,5	28,4	25,9	26,6
Насіння ріпаку	1469,7	1737,6	2557,2	2938,9	3318	3591,3
Індекс, рік до року	>11,1 раза	118,2	147,2	114,9	112,9	108,2
Частка ферм і ГН, %	20,1	18,0	22,6	25,6	23,2	22,8
Експорт, тис. т						
Соеві боби	449	2199	1788	1098	1994	3430
Олія соєва	46	154	302	241	237	387
Макуха соєвий	5	262	584	471	414	725
Насіння ріпаку	1509	1435	2382	2671	3115	3880
Олія ріпакова	0,3	149	137	166	66	270
Шрот ріпаковий	1	183	123	192	62	249
Експорт, млн дол. США						
Соеві боби	174	807	690	606	863	1343
Олія соєва	40	107	227	295	305	317
Макуха соєва	2	103	225	255	210	304
Насіння ріпаку	631	570	1007	1691	1541	1850
Олія ріпакова	0,2	110	115	223	84	239
Макуха ріпакова	0,2	40	25	49	13	60
Частка обсягів експорту до виробництва, %						
Соеві боби	26,8	55,9	63,9	31,4	57,9	51,7
Насіння ріпаку	102,7	82,6	93,2	90,9	93,9	108,0

Джерело: сформовано на основі [16].

більше проти 2010 року у 2,5 і 3,9 раза відповідно. Під ріпаком, за цей же період, також розширилися площі посіву зі збільшенням урожаю

в 1,4 і 2,4 раза відповідно. Довідково: до 1910 року на нинішніх теренах України ріпак займав 30–40 тис. га ріллі. Наприкінці 1930-х основний масив товарних посівів сформувався у районах Західної України, Полісся і Лісостепу — 120–130 тис. гектарів. Але надалі його виробництво почало скорочуватися і до кінця 50-х років було майже згорнуто [24].

Видається логічним, що рекордні обсяги вивозу сировини й продуктів їх переробки припали на 2024 рік. Частка експорту соєвих бобів до обсягів виробництва, за аналізовані роки, коливалася в діапазоні від 26,8% (2010) до 63,9% (2020). Щодо насіння ріпаку, то майже весь урожай експортувався. Хоча, як вважають експерти, більшість оліе-екстракційних заводів в Україні мультикрашеві. Тобто легко перелаштовуються з насіння соняшника на насіння ріпаку і навпаки.

Вирощування олійних культур навіть в умовах тривалої війни є надзвичайно рентабельною справою, хоча й зі значними ризиками, спричиненими погодними умовами, нестабільною урожайністю, нереалізованими

запасами минулих років, волатильністю сировинних ринків, кон'юнктура яких залежать від урожаїв в Аргентині, Бразилії і США, тариф-

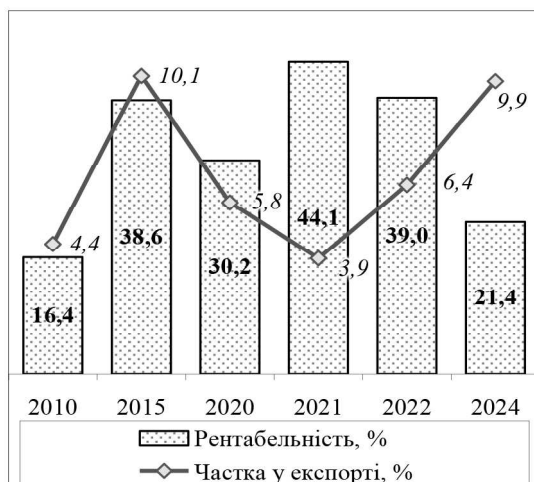

Рис. 1. Частка соєвих бобів у експорті продукції рослинництва та рентабельність, %

Джерело: сформовано на основі [10, с. 14].

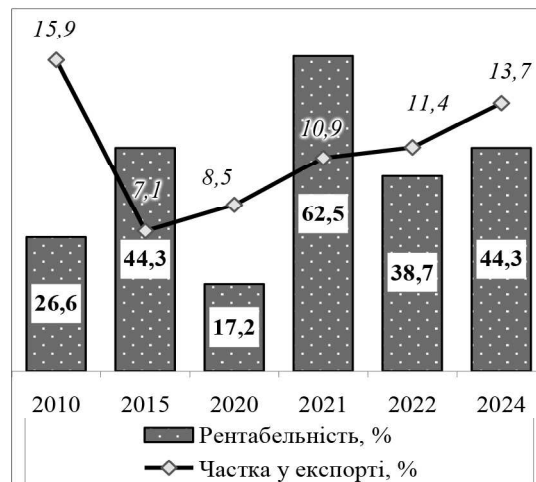

Рис. 2. Частка насіння ріпаку в експорті продукції рослинництва та рентабельність, %

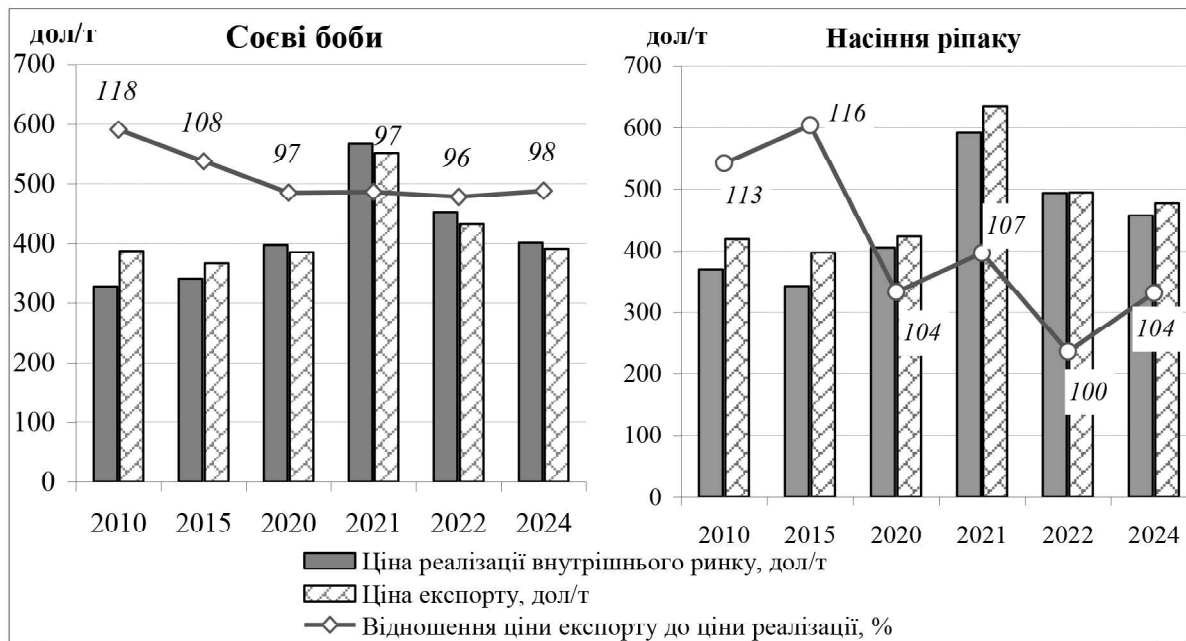

Рис. 3. Ціни реалізації соєвих бобів і насіння ріпаку на внутрішньому ринку і призначених на експорт

Джерело: сформовано на основі [15].

них воєн, цін на нафту, політики в сегменті біопалива тощо. Відхилення рівня рентабельності сої відбувалося в коридорі від 16,4% (2010) до 44,1% (2021), а ріпаку від 17,2% (2020) до 62,5% (2021). Якщо крайні значення рентабельності сої відбулися в інтервалі 10 років, то різке падіння ефективності ріпаку — лише за один рік (рис. 1, рис. 2). Так само вагомою, хоча й нестабільною була частка цих олійних культур в загальному експорті продукції рослинництва. Стосовно сої розбіжність становила 3,6 раза: 3,9% (2021) і 10,1% (2015), а ріпаку — 2,2 раза: 7,1% (2015) і 15,9% (2010).

Нагадуємо, що аграрні організації-ініціатори вето Президента України на законопроект № 13157 як би закидають переробникам, що їхні проблеми із незавантаженістю заводів пов'язані не з дефіцитом сировини, а з небажанням закуповувати її за конкурентною ціною. Тож малим і середнім виробникам вигідніше експортувати продукцію через посередників. Насправді вигідніше, адже при цьому реалізуються "сірі" експортні схеми, в т. ч. так звані скрутки та інші незаконні трансакції. Як вважають експерти, на внутрішньому ринку соя продається за двома цінами — безготівку зі сплатою ПДВ і за готівку та без сплати ПДВ.

Із урахуванням цих реалій розглянемо ситуацію з використанням бази даних Держстату України (рис. 3). Дійсно, ціна соєвих бобів, призначених на експорт, була дещо вищою, порівняно з цінами внутрішнього ринку лише двічі — в

2010 (118%) і 2015 (108%) роках. Щодо насіння ріпаку, то найбільш суттєве відхилення в сторону підвищення експортної ціни було в 2015 р. (116%), але рентабельність залишалася порівняно високою і становила 44,3%. Більше того, в 2022 р. ціни були паритетними на рівні 500 дол. США/т, хоча рентабельність, проти попереднього року знизилася на 23,8 в. п. Цьому сприяв сплеск цін — майже 100 дол. США/тонну (рис. 3). Підвищення експортних цін на сою і ріпак як би автоматично підтягує ціни внутрішнього ринку. Тобто, за законом конкуренції відбувається своєрідне вирівнювання цін. Можна прогнозувати, що з введенням в експлуатацію всіх потужностей з переробки сировини (будується 11 заводів) конкуренція на внутрішньому ринку загостриться і ціни зрівняються або стануть навіть вищими порівняно з експортними. Тож мікро-, малим і середнім підприємствам буде вигідніше продавати свою продукцію безпосередньо українським переробним підприємствам.

Шляхи врегулювання конфлікту інтересів держави і бізнесу. По-перше, оліе-екстракційні заводи мають скористатися "вікном можливостей" і подбати про стабільність завантаження своїх потужностей сировиною, в т. ч. шляхом створення кооперативів за участі мікро-, малих і середніх ферм. Успішний досвід такої співпраці має United Farmers — кооператив, що об'єднує виробників для закупівлі насіння, засобів захисту рослин та добрив. Він налічує

більше 40 дійсних членів, розміщених майже по всій території України [20]. Держава створює належні інституційні умови для розвитку сільськогосподарських кооперативів і переробної промисловості. Хоча слушною є пропозиція експертів про звільнення патронажних дивідендів членів кооперативу від оподаткування прибутку і підтримку переробної галузі через податкові та фінансові стимули. Довідково: за програмою "Гранти для переробних підприємств" за три роки більше 1000 господарюючих суб'єктів отримали кошти в сумі понад 5,1 млрд грн на модернізацію або створення нових виробничих потужностей [14].

По-друге, поділяємо думку фахівців про необхідність вироблення узгодженої державної політики, спрямованої на просування продуктів переробки сої і ріпаку не лише на ринок Євросоюзу, а також на перспективні ринки інших країн, особливо Азії та Африки. Вжиття заходів щодо зняття технічних бар'єрів в торгівлі, сертифікацію продукції, протегування у завоюванні українськими брендами світових ринків, також сприятиме зростанню експорту товарів з високою доданою вартістю.

По-третє, держава, навіть в умовах війни, надає адресну підтримку малим й середнім фермам для розвитку тваринництва. Вони можуть отримати часткове відшкодування вартості закуплених плеїнних тварин у розмірі до 80% вартості (без ПДВ), але не більше ніж 50 400 грн за голову. Передбачене до 25% відшкодування вартості витрат (без ПДВ) на будівництво або реконструкцію ферм, доїльних залів чи обладнання з переробки побічних продуктів тваринного походження [12]. Державні програми підтримки тваринництва поступово нарощують внутрішній попит з боку малих і середніх ферм на макуху із сої і ріпаку. Це, своєю чергою, має зменшити масштаби тіньового трейдингу олійних культур. Адже в екстремальних умовах мікро- й малі виробники інколи змушені продавати урожай за будь-яку ціну, втрачаючи при цьому двічі. Перший раз — через спекулятивно занижені реалізаційні ціни готівкою і, другий, коли ними сплачується мінімальне податкове зобов'язання в більшому розмірі ніж у звичайному режимі.

По-четверте, опрацювати пропозицію з питань адаптації до сьогодення механізм нарахування і акумулювання ПДВ, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними продукцію глибокої переробки, а також цільове використання коштів, що надійшли від його сплати малим і середнім фермам на модернізацію технологій

виробництва соєвих бобів і насіння ріпаку, що діяв стосовно продукції тваринництва в 1998-2018 роках;

По-п'яте, вкрай бажано упорядкувати еквівалентність розподілу доданої вартості на всьому маркетинговому ланцюгу серед учасників ринку олійних культур та опрацювати науково-практичні рекомендації з оперативного коригування державної регуляторної політики у цій сфері.

Отже, вважаємо цілком виправданим тимчасовий державний протекціонізм щодо переробних підприємств соєво-ріпакового підкомплексу. Вагомою підставою для такого втручання є унеможливлення ще глибшого сповзання аграрного сектору в сировинну пастку. Зумовленість негативного впливу переважаючої сировинної структури аграрного експорту на соціально-еколого-економічний стан країни є довготривалим, багатоаспектним і непрямолінійним. Дещо спрощений причинно-наслідковий трансмісійний механізм має такі особливості:

— незважаючи на те, що в сільському господарстві діє закономірність, пов'язана із спадною віддачею ресурсів, домінування експорту сировинних товарів забезпечує отримання високих прибутків обмеженою рентоорієнтованою групою власників аграрних активів, які дедалі інтенсивніше використовують земельні, водні й інші природні багатства. Тобто обмежене коло сімей наживається за рахунок зубожіння більшості домогосподарств країни;

— надприбутки в сировинному секторі притягують інвестиції, стримуючи тим самим перетік капіталу на розвиток високотехнологічних галузей і диверсифікацію сучасних видів економічної діяльності з постійно приростаючою продуктивністю ресурсів за рахунок ефекту від масштабу; відбувається гальмування розвитку "молодих" інтелектуально містких венчурних проєктів через недоступність підтримки з різних джерел, у т. ч. й державних;

— шукачі сировинної ренти у різний спосіб корумпують чиновників у всіх гілках державної влади і на місцях, лобіюючи корпоративні інтереси, отримують значні преференції з державного бюджету, шантажуючи уряди і суспільство через підконтрольні медіа вагомістю аграрної сектору у ВВП, валютній виручці, кількістю зайнятих працівників тощо;

— недобросовісна конкуренція щодо мікро-, малих і середніх фермерських господарств, тінізація товарно-грошових потоків, зменшення доходів або банкрутство технологічно пов'язаних підприємств переробної галузі;

— незатребуваними архаїчною економікою (III-IV технологічні уклади) залишаються сучасна освіта, результати напрацювань української аграрної науки, проривні технологічні інновації, нові види діяльності з кваліфікованими робочими місцями. Як наслідок, випускники ВНЗ замість гарантованого першого робочого місця за спеціальністю поповнюють категорію безробітних, стаючи на облік в Державній службі зайнятості або працюють на посадах, що не відповідають рівню їхніх компетенцій;

— на внутрішньому ринку спостерігається експансія імпорту товарів широкого вжитку, що призводить до від'ємного торговельного балансу, знецінення національної валюти, макроринкової дестабілізації тощо;

— нові хвилі масової трудової еміграції населення, насамперед соціально активного віку, залишають країну, працюючи на економіки інших держав, а країна-експортер робочої сили втрачає перспективи для інноваційного розвитку і "ресурсна пастка" стає дедалі небезпечною;

— незалежно від стану внутрішніх реформ і євроінтеграційних зусиль, у міжнародному поділі праці країна остаточно закріплює за собою статус сировинного донора розвинених економік, до того ж конкуренти всіляко протидіють у доступі до міжнародних ланцюгів створення доданої вартості тощо. У підсумку отримуємо системні соціально-еколого-економічні й цивілізаційні втрати від розкручування низхідної спіралі "росту без розвитку" за всіма переліченими складовими [9, с. 56—57].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Очевидно, що ринок соєвих бобів і насіння ріпаку потребує розроблення збалансованого державного механізму регулювання з метою виходу із сировинної пастки та "сірих схем" й виходу аграрного сектора економіки на траєкторію стійкого інноваційного розвитку. За такого сценарію всі учасники маркетингового ланцюга генерування доданої вартості мають отримувати прибуток еквівалентний вкладеному капіталу. Критично важливим для збалансованого сільського розвитку є отримання справедливих доходів мікро-, малими й середніми товаровиробниками. На нашу думку, запровадження 10% експортного мита на соєві боби й насіння ріпаку для трейдингових компаній, які не займаються їх виробництвом, як тимчасовий і вимушений захід, матиме пози-

тивні результати для розвитку переробної індустрії в умовах війни та інтеграції аграрного сектору до спільного ринку Євросоюзу. Як підтвердження цьому маємо позитивний досвід застосування 23%-го експортного мита на насіння соняшника.

Перспективним напрямом подальших розвідок можуть стати науково-практичні рекомендації з питань: а) створення технологічних вертикально-інтегрованих соєво-ріпаківих кластерів (об'єднання людських, природних, інфраструктурних, консалтингових, інноваційних та інших ресурсів); б) реанімація всіх видів сільськогосподарської кооперації з урахуванням власного і європейського досвіду; в) подолання "сірих" схем виведення валютної виручки з країни через оборудки з експортом олійних культур.

Література:

1. Володін С. А. Стимулювання виробництва нішевих культур в Україні на основі фастп-ланттехнологій. Економіка АПК. 2021. № 2. С. 82—91.
2. Гайдуцький П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні. Київ: ДКС Центр, 2020. с. 352—353.
3. Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2017—2023 роках. Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Калінчик М. В., Ільчук М. М., Новосельцева А. М. Розвиток підприємств олієжирового підкомплексу в системі євроінтеграції: монографія. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2014. 224 с.
5. Капшук Степан. Мільйони, які могли б залишитися в Україні: чому треба стимулювати переробку олійних. URL: <https://ukroil-prom.org.ua/news> (дата звернення 09.08.2025).
6. Кейнс Джон. Кінець *laissez-faire*. Лібералізм: антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД "Простір", "Смооскип", 2009. С. 747—748.
7. Людвіг Фон Мізес. Сутність принципу *Laissez-faire*. Лібералізм: антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД "Простір", "Смооскип", 2009. С. 759—761.
8. Лебідь Людмила. Мито як постріл у ногу фермеру: чи стане це початком низхідного тренду у виробництві ріпаку. URL: <https://agroportal.ua/publishing/analitika> (дата звернення 09.08.2025).
9. Могильний О. М. Аграрний сектор України: сировинна пастка. Монографія. Частина II. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2024. С. 56—57.

10. Прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2024 році / [Лупенко Ю. О., Нечипоренко О. М., Людвенко Д. В., Грищенко О. Ю.]; за ред. Ю. О. Лупенка, О. М. Нечипоренка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2024. 64 с.

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України у зв'язку з прийняттям Закону України № 13157 від 07.04.2025 "Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення". База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56156> (дата звернення: 08.08.2025).

12. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції. Постанова Кабінету Міністрів України № 950 від 06.08.2025. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.08.2025).

13. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025—2027 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1163. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.08.2025).

14. Програма підтримки переробної промисловості забезпечила інвестиції на понад 5 млрд грн. URL: <https://agronews.ua/news> (дата звернення: 29.07.2025).

15. Реалізація продукції сільського господарства підприємствами та господарствами населення. Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

16. Сільське господарство України, Рослинництво України, Зовнішня торгівля товарами. Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

17. Слободяник Іван. Переробна промисловість як "швидка допомога" для економіки. Економічна правда. 18 квітня 2025 року (дата звернення: 07.08.2025).

18. Степасюк Л., Степасюк М. Диверсифікація агробізнесу через поширення практики вирощування нішевих олійних культур. Економіка та суспільство. 2024. № 67. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-166> (дата звернення: 14.08.2025).

19. Тибінь Галина. Мито на сою та ріпак або чому за нього нардепи мало не побилися. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4015701> (дата звернення 09.08.2025);

20. Ткаченко Костянтин. Про "відсутність фантазії" у нових олійно-екстракційних заводів, "екстремальне лібертаріанство" і чому вважає більшість малих фермерів "ломбардами". URL: <https://latifundist.com/interview/832> (дата звернення: 11.07.2025).

21. Тулуш А. Д., Грищенко Д. Ю. Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 63—76.

22. У Мінагрополітики вважають, що Україна пройшла точку неповернення до сировинної економіки. Дзеркало тижня. 13 вересня 2022 року. URL: <http://zn.ua>. (дата звернення: 03.08.2025).

23. Чехова І. В. Формування та розвиток ринку олійних культур: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Аграрна наука, 2021. 144 с.

24. Чопенко Володимир. Ріпакова дилема: чому Україна втрачає мільйони на сировині. URL: <https://agronews.ua/news/> (дата звернення: 09.08.2025).

25. Яценко Світлана. "Шкурні" правки. Фермерів змусять продавати дешевше сою і ріпак, щоб задовольнити імпульсивних інвесторів у переробку. URL: <https://agroportal.ua/publishing/rassledovaniya> (дата звернення 09.08.2025).

References:

1. Volodin, S. A. (2021), "Stimulating the production of niche crops in Ukraine based on fast-plant technologies", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 82—91.

2. Haidutskyi, P. I. (2020), *Ahrarna reforma L. D. Kuchmy v Ukraini* [L. D. Kuchma's agrarian reform in Ukraine], DKS Tsentr, Kyiv, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Value added by production costs of business entities by types of economic activity with distribution by number of employees in 2017-2023", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 07 Aug 2025).

4. Kalinchyk, M. V., Il'chuk, M. M. and Novosel'tseva, A. M. (2014), *Rozvytok pidpryemstv oliiezhYROVOHO pidkompleksu v systemi ievrointehratsii* [Development of oil and fat subcomplex enterprises in the European integration system: monograph], NNTS "IAE", Kyiv, Ukraine.

5. Kapshuk, S. (2025), "Millions that could remain in Ukraine: why oilseed processing should

be stimulated", AgroPortal.ua, [Online], available at: <https://ukroilprom.org.ua/news> (Accessed 09 Aug 2025).

6. Keins, Dz. (2009), Kinets laissez-faire. Liberalizm: antolohiia. 2-he vyd [The End of Laissez-Faire. Liberalism: An Anthology. 2nd ed.], VD "Prostir", "Smoloskyp", Kyiv, Ukraine, pp. 747—748.

7. Fon Mizes, L. (2009), Sutnist pryntsypu Laissez-faire". Liberalizm: antolohiia. 2-he vyd [The End of Laissez-Faire. Liberalism: An Anthology. 2nd ed.], VD "Prostir", "Smoloskyp". Kyiv, Ukraine, pp. 759—761.

8. Lebid, L. (2025), "The duty is like a shot in the foot for a farmer: will this be the beginning of a downward trend in rapeseed production?", Agroportal.ua, [Online], available at: <https://agroportal.ua/publishing/analitika> (Accessed 09 Aug 2025).

9. Mohylnyi, O. M. (2024), Ahrarnyi sektor Ukrainy: syrovynna pastka. Monohrafiia. Chastyna II [The agricultural sector of Ukraine: a raw material trap. Monograph. Part II], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

10. Lupenko Yu. O., Nechyporenko O. M., Liudvenko D. V. and Hryshchenko O. Yu. (2024), Prohnozuvannia vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii v Ukraini u 2024 rotsi [Forecasting agricultural production in Ukraine in 2024], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2025), The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine in connection with the adoption of the Law of Ukraine "On Integrated Prevention and Control of Industrial Pollution", available at: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56156> (Accessed 08 Aug 2025).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2025), Resolution "On approval of the Procedure for the use of funds provided for in the state budget for state support for the development of livestock breeding and processing of agricultural products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2025-%D0%BF#Text> (Accessed 16 Aug 2025).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Resolution "On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025-2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (Accessed 03 Aug 2025).

14. Agronews.ua (2025), "The processing industry support program provided investments of

over UAH 5 billion", [Online], available at: <https://agronews.ua/news> (Accessed 29 July 2025).

15. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Sale of agricultural products by enterprises and households", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 July 2025).

16. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Agriculture of Ukraine, Crop Production of Ukraine, Foreign Trade in Goods", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 July 2025).

17. Slobodanyk Ivan (2025), "The manufacturing industry as an "ambulance" for the economy", Ekonomichna pravda.

18. Stepasiuk, L. and Stepasiuk, M. (2024), "Diversification of agribusiness through the spread of niche oilseed cultivation practices", Ekonomika ta suspilstvo. vol. 67. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-166>.

19. Tybin, H. (2025), "The duty on soybeans and rapeseed or why the people's deputies almost fought over it", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4015701> (Accessed 09 Aug 2025).

20. Tkachenko, K. (2025). "On the "lack of imagination" of new oil extraction plants, "extreme libertarianism" and why most small farmers are considered "pawnbrokers", available at: <https://latifundist.com/interview/832> (Accessed 11 July 2025).

21. Tulush, L. D. and Hryshchenko, D. Yu. (2018), "Fiscal regulation of the development of the oilseed market in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 63—76.

22. Dzerkalo tyzhnia (2022), "The Ministry of Agrarian Policy believes that Ukraine has passed the point of no return to the raw material economy", Available at: <http://zn.ua> (Accessed 03 Aug 2025).

23. Chekhova, I. V. (2021), Formuvannia ta rozvytok rynku oliinykh kultur: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia [Formation and development of the oilseed market: theory, methodology, practice: monograph], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.

24. Chopenko, V. (2025), "Rapeseed Dilemma: Why Ukraine Is Losing Millions on Raw Materials", [Online], available at: <https://agronews.ua/news/> (Accessed 09 Aug 2025).

25. Iatsenko, S. (2025), "Skinny" edits. Farmers will be forced to sell soybeans and rapeseed cheaper to satisfy impulsive investors in processing", available at: <https://agroportal.ua/publishing/rassledovaniya> (Accessed 09 Aug 2025).

Стаття надійшла до редакції 27.08.2025 р.